

АРХІВНІ ПАМ'ЯТКИ

Ігор СИТИЙ
(Чернігів)

Цікавий документ із історії мостобудування на Чернігівщині

Друга половина XVIII ст. – час найбільшого будівельного «буму» в історії міста Ніжина. Стабілізація політичного ситуації, економічний розвиток Гетьманської України, важливе адміністративне, торгове й комунікаційне значення міста спонукало до його територіального зростання, але, в першу чергу, – до якісного оновлення міської структури. За більш, ніж сторіччя інтенсивного урбаністичного розвитку Ніжина (з часу запровадження Магдебурзького права) в 1625 р. загалом утвердилися принципи й напрями формування міської вуличної мережі та забудови: замок на лівобережжі р. Остер (на ймовірному місці ранньослов'янського городища і давньоруського граду) набув ролі історичного ядра, навколо нього (за винятком річкової лінії укріплень замку) – ремісничий посад Старе місто, від якого відходили за радіально-променевим принципом шляхи, генеруючи розгалуження від себе більш дрібних вулиць, інколи з'єднаних між собою провулками; навколо Старого міста на певній віддалі – економічно й адміністративно пов'язані з містом хутори, факторії, фільварки, що згодом перетворилися на аграрні передмістя; впродовж цього проміжку часу склалася також більша частина історичної міської топоніміки*.

Дещо раніше, орієнтовно в середині – другій половині XVI ст., місто перекидається на остерське правобережжя**. Тут формується ремісничий посад, що згодом також «обзавівся»

* Про це трохи детальніше див.: Зозуля С.Ю. До питання походження й етимології історичного районування міста Ніжина // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 354-355. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2007. – С.33-39.

** Ніжинський археолог І.С.Кедун у ході охоронних розкопок на території Нового міста визначив орієнтовну берегову лінію Остра XII-XVI ст. і знайшов залишки життєдіяльності людини на цій території як мінімум із литовської доби в історії Ніжина. Відтак, вік Правобережного Ніжина дещо (а може й значно – до XI-XII ст.) омолоджується. Щоправда, такі припущення І.С.Кедун висловлював у приватній розмові. Матеріали зі згаданих археологічних досліджень на сьогодні тільки готуються до друку.

аграрними передмістями. Однею з причин «обживання» земель напроти замку на протилежному березі Остра було давнє функціонування наскрізного через Ніжин із Півночі на Південь шляху, визначившого, багато в чому, подальший статус міста як транзитно-торгового. Відтак, комунікаційна потреба надійного зв'язку між двома частинами шляху, а відтепер, – і між частинами міста була більш, ніж актуальною.

Це передісторія появи одного із сучасних і найдавнішого з ніжинських мостів – Московського (Спаського, Новоместного, Троїцького, Базарного), що, ймовірно, постав (власне, як міст у сучасному розумінні) на місці давньої переправи, а дещо пізніше – літнього наплавного мосту (узимку за моста слугувала остерська крига). Із розвитком міста, територіальним розростанням і посиленням адміністративної, економічної й культурної ролі Нового міста (так звався згаданий ремісничий посад) й аграрних передмість Ніжинського Правобережжя – Магерок, Кручі, Вороб'ївки та Козирівки; постає нова комунікаційна потреба у з'єднанні двох берегів Остра, – так з'явилися ще кілька переправ, що з часом також перетворилися на повноцінні мости. Так, на місці переїзду на земляній гатці (згодом – міської греблі) біля західної околиці Старого міста було збудовано Магерський (міст на Земляній гатці, ім. Щорса у повоєнний радянський час) міст. Із літнього наплавного мосту біля Городських воріт Старого міста постав майбутній Лицейський (Інститутський) міст, якраз посередині течії Остра між двома раніше згаданими ніжинськими мостами. Дві останні мостові переправи (на Земляній гатці і біля Городських воріт) остаточно сформувалися десь на середину – кінець другої третини XVIII ст. Дещо пізніше, на початку – в першій третині XIX ст. утворився ще один міст біля північно-східного рогу на той час уже знищеного замку – Замковий (Калиновий, Керосиновий за неофіційною, народною радянською назвою, ім. Орджонікідзе – за офіційною то ж часу). Ще три річкові переїзди утворилися поза межами Старого міста: трохи вверх течією Остра на Черновій греблі, інші два – дещо вниз за течією, перший – також на греблі одного з чисельних XVII-XVIII ст. водяних млинів (сучасний шлюз у межах міста), інший – Красноострівський міст – біля Ветхоріздвяного (Красноострівського) Георгіївського чоловічого монастиря (сучасна західна околиця Ніжина). Проте, всі три в повноцінні мости з часом не перетворилися, хоча й існують до сьогодні. Ще два сучасні мости у межах теперішнього Ніжина (ім. Попудренка й Овдіївський), що з'єднали історичні правобережну Кручу і лівобережну Овдіївку (Овідіївку Воскресенську), були збудовані у повоєнний час, одночасно з перебудовою чотирьох інших, згаданих вище, в історичному центрі міста, відколи всі шість найбільших ніжинських мостів і набули свого сучасного вигляду.

Проте, це був лишень загальний екскурс у «мостобудівну» історію Ніжина. Більш детальне вивчення цього питання ще чекає на свого дослідника. Однею з причин досить слабкого (за великого рахунку – цілком недослідженого) вивчення історії мостобудування – як і містобудування загалом – Ніжина є практична відсутність нині введених до наукового обігу матеріалів, передусім – документальних. Один із таких документів, що стосується будівництва мостів у Ніжині наприкінці XVIII ст., зберігається у фондах Чернігівського обласного історичного музею ім. В.В.Тарновського (інв. №Ал862). Відразу зазначимо – мова в документі йде про будівництво нових, попередньо спланованих і розрахованих фахівцями, споруд, але аж ніяк не облаштування нових місць переправи – справа стосувалася стовідсоткової заміни старих дерев'яних конструкцій новими, також дерев'яними.

До музею в Чернігові згаданий документ потрапив у складі збірки українських старожитностей Василя Тарновського-молодшого, про що свідчать паперова бирка з написом “Ч.Г.З. Музей украин. древн. В.В.Тарновскаго №929Р.” (арк. 1) та два відтиски емблеми цього закладу (арк. 2, 5). На емблемах зображений козак, який тримає в руці прапор із написом “Ч.Г.З.”; нижче зображення – ще один напис: “Музей Украин. Древн. В.В.Тарновскаго”.

Документ написаний темно-коричневими чорнилами на чотирьох аркушах блакитного паперу з філігранню “БОФЕБ 1794”, відтак, з’явився не раніше цієї дати – часу його виробництва. Для більш точного датування треба віднайти справу, складовою частиною якої був цей документ. За філігранню, змістом, палеографією документ можна датувати 1794-1796 роками, хоча не виключено й дещо пізніший термін.

Текст пам’ятки друкується мовою оригіналу зі збереженням лексичних, фонетичних і стилістичних особливостей. У кількох місцях у квадратних дужках подано реконструйований текст (авторські скорочення подано у загальноприйнятому на сьогодні вигляді). Знаком подвійною скісною рисою позначений послідовний перехід від одного поля аркуша до наступного, а також від одного аркуша до іншого.

На світлинах можна бачити три центральні й найстаріші за часом утворення ніжинські мости, що момент їх фотофіксації експлуатувалися вже майже півсторіччя. Саме щодо їх будівництва йде мова в уміщеному нижче документіві. На жаль, віднайти креслення проекту (плану) будівництва безпосередньо ніжинських мостів поки не вдалося. То ж, для кращого сприйняття змісту документу ілюструємо публікацію планами будівництва чернігівських мостів приблизно цього ж часу (відповідно, 1770, 1790 та 1797 р.). Цілком можливо, що справа з перебудуванням мостів у Ніжині була певною мірою пов’язана з намірами імперської влади перепланувати місто й змінити усталену радіально-променеву систему на модну тоді регулярну квартальну забудову. На щастя цим планам збутися не судилося. Але для більш повної ілюстративності вміщуємо також світлину з планом Ніжина 1803 р., де креслення новоспланованого міста накладене поверх більш ранішого – ймовірно, 1773 р. (останній можна бачити на обкладинці цієї збірки).

№1 – [ймовірно, 1794-1796 роки] – м.Чернігів – Витяг зі справи щодо будівництва в Ніжині мостів

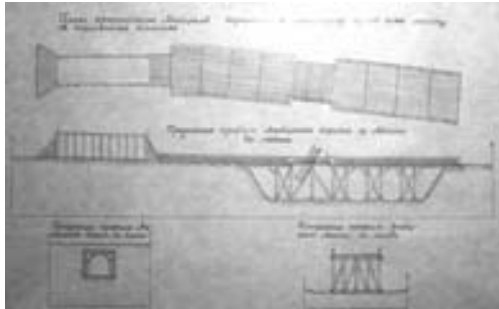
ВЫПИСКА ИЗ ДЕЛА ОТНОСИТЕЛЬНО ПОСТРОЙКИ В ГОРОДЕ НЕЖИНЕ МОСТОВ

Нежинская городская общая дума настоящего года сентября от 30-го представляла о крайней ветхости и обветшалости устроенных в городе Нежине мостов, лежащих против городских мест и жилищ, неимущих на новом месте и чрез весь город по главным Московскому и Черниговскому трактам, також чрез реку Остер и за Киевскими воротами, и что по означенной тех мостов ветхости и как они до сего времени строены были тонкого соснового дерева тиосом ни какой уже нет удобности исправить их починкою, так же и на гатях в разсуждении положения оных в великом пространстве и по низкому города месту ни какой прочности от фашичника не может быть, но единственно // происходит одно только истребление леса а на покупку оногo суммы, и что дума полагает произвестъ постройку мостов вновь. На сие представление дано думе предписание, на место ныне соотоящих по главным Московскому и Черниговскому трактам обветшалы мостов чрез весь город начиная с самого в оный приезда до выезда даже за форштаты к полю, и в тех местах где ныне поделаны гати устройть вновь мосты; и как в по-

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

строении показанных мостов предстоит крайняя необходимость, то за неимением губернского архитектора отправлен в ту думу находящийся в Чернигове инженер поручик Григорьев для измерения вместе с думою // нынешних мостов, и к сочинению сметы и плана на постройку вновь оных; в следствие того и представлена от городской общей думы сочиненная оною вместе с упомянутым инженер поручиком Григорьевым, на построение в Нежине вновь мостов смета, по которой назначено на материалы и на заплату мастеровым и рабочим сумма денег 52341 ру[б]. 55 ко[п].; и потому рассмотрев вместе с сделанными помянутым поручиком Григорьевым планом и профилями, сделал некоторые для выгоды казны и прочности построения мостов отмены, препоручил оную поручику Григорьеву для поправления // против того с тем, чтобы она как подписом его, так градского главы и в думе заседающих были утверждена; а в разсуждении столь немаловажного построения и требующейся на оное весьма знатной суммы, городской нежинской общей думе предложено о вызове подрядчиков на постройку к строению тех мостов леса, так же мастеровых и рабочих людей произвести по способности во всех трех малороссийских губерниях Киевской, Черниговской и Новгородско-северской публику назнача на явку охотниковъ въ думу для договора и заключения контрактов срока; по сему городская общая дума присланным в наместническое правление рапортом // прилагая объявление просила о учинении публикации о вызове охотников подрядится на постройку показанных по тому объявлению материалов и мастеровых и рабочих людей.

Фонди Чернігівського обласного історичного музею ім. В.В.Тарновського,
інв. № Ал 862, арк. 1-4 зв.
Рукопис, креслення. Оригінал.

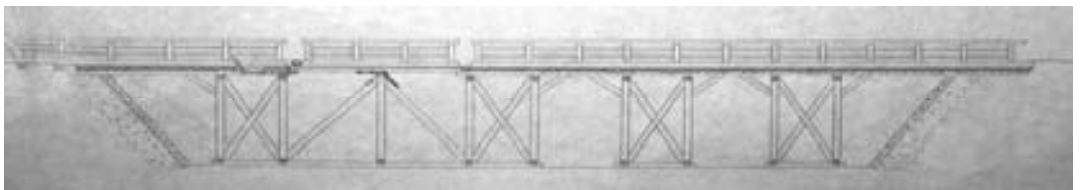

Ливоруч угорі – проект моста в Чернігові перед Любецькими воротами, 1797 р.

Ливоруч – проект моста в Чернігові перед Миколаївськими воротами, 1797 р.

Праворуч угорі – проект моста в Чернігові, 1770 р.

Унизу – проект моста в Чернігові, 1790 р.

Ніжинські мости
через р.Остер.
Зверху –
Магерський,
посередині –
Інститутський,
унизу –
Московський.
Фото другої по-
ловини ХІХ ст.
(до статті
Ігоря Ситого
«Цікавий доку-
мент із історії
мостобудування
на Чернігівщині»)